

УДК 502.33:631.15

В. В. Кипоренко,
аспірант, Інститут агроекології і природокористування НААН

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СЕРТИФІКАЦІЇ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

V. Kyporenko,
postgraduate, Institute of Agroecology and Environmental NAAS

FORMATION OF CERTIFICATION OF ORGANIC AGRICULTURE IN UKRAINE

У статті розглянуто світовий досвід формування системи сертифікації та контролю якості органічної продукції. Згруповано та узагальнено інформацію по органічним стандартам та органам інспектування. Визначено три основні типи систем контролю органічного сектору, з виділенням їх переваг та недоліків. Проаналізовано вітчизняний ринок сертифікаційних послуг і сформовано список акредитованих сертифікаційних органів за напрямками їх діяльності. Виокремлено стандарти, за якими вітчизняні виробники органічної продукції мають можливість сертифікувати органічну продукцію як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку. Запропоновано структурно-функціональну схему органічної сертифікації, що включає три основних рівня: світовий, державний та рівень підприємства, і базується на змішаному типі сертифікаційної системи, коли функціонують у рівних умовах державні та приватні сертифікаційні органи із залученням контролю зі сторони державного акредитаційного органу. Запропонована схема дозволяє знизити витрати виробника на процедуру сертифікації, підвищити довіру споживачів до органічної продукції та підвищити контроль за недобросовісним використанням засобів маркування продукції.

The article deals with international experience forming a system of certification and quality control of organic products. Grouped and summarized information on organic standards and inspection bodies. Identified three main types of control systems organic sector, highlighting their strengths and weaknesses. Analyzed the domestic market and certification services. The list of accredited certification bodies in the directions of their activities. Author determined standards by which domestic producers of organic products have the ability to certify organic products for both domestic and foreign market. A structural-functional organic certification scheme, which includes three main levels: international, national and enterprise level, and is based on typical mixed certification system when operating on an equal footing public and private certification bodies involving state control on the part of the accreditation body. The proposed scheme can reduce the cost to the manufacturer certification process to increase consumer confidence in organic products and to increase control over the use of unfair labeling.

Ключові слова: органічне сільське господарство, сертифікація, контроль, якість, безпечність, стандарти.

Key words: organic agriculture, certification, control, quality, safety, standards.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах глобальних змін якості та екологічна безпечність продукції, виробленої аграрним сектором стає одним з основних факторів його внутрішньої і зовнішньої конкурентоспроможності. Тим часом, дослідження засвідчують, що велика частина сільськогосподарських підприємств України через невідповідність світовим стандартам якості та безпеки є неконкурентоспроможними на світовому ринку. Тому все більшої популярності набирає продукція органічного походження. Незважаючи на те, що Україна посідає 21 місце серед світових країн-лідерів органічного руху подальший стрімкий розвиток органічного виробництва в країні сповільнює не-

досконалість законодавчої та нормативно-правової бази державної політики в сфері органічного виробництва в тому числі і національної системи сертифікації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні основи й узагальнення практичного досвіду застосування сертифікаційного процесу в галузі органічного агробізнесу знайшли своє відображення в працях вітчизняних науковців: В. Артиша, Н. Берлач, Є. Бойко, С. Галашевського, Н. Головчечко, О. Дудар, О. Рудницької, Є. Милованова, Т. Чайка, В. Чудовської, Г. Шпак, Б. Шувар та інших.

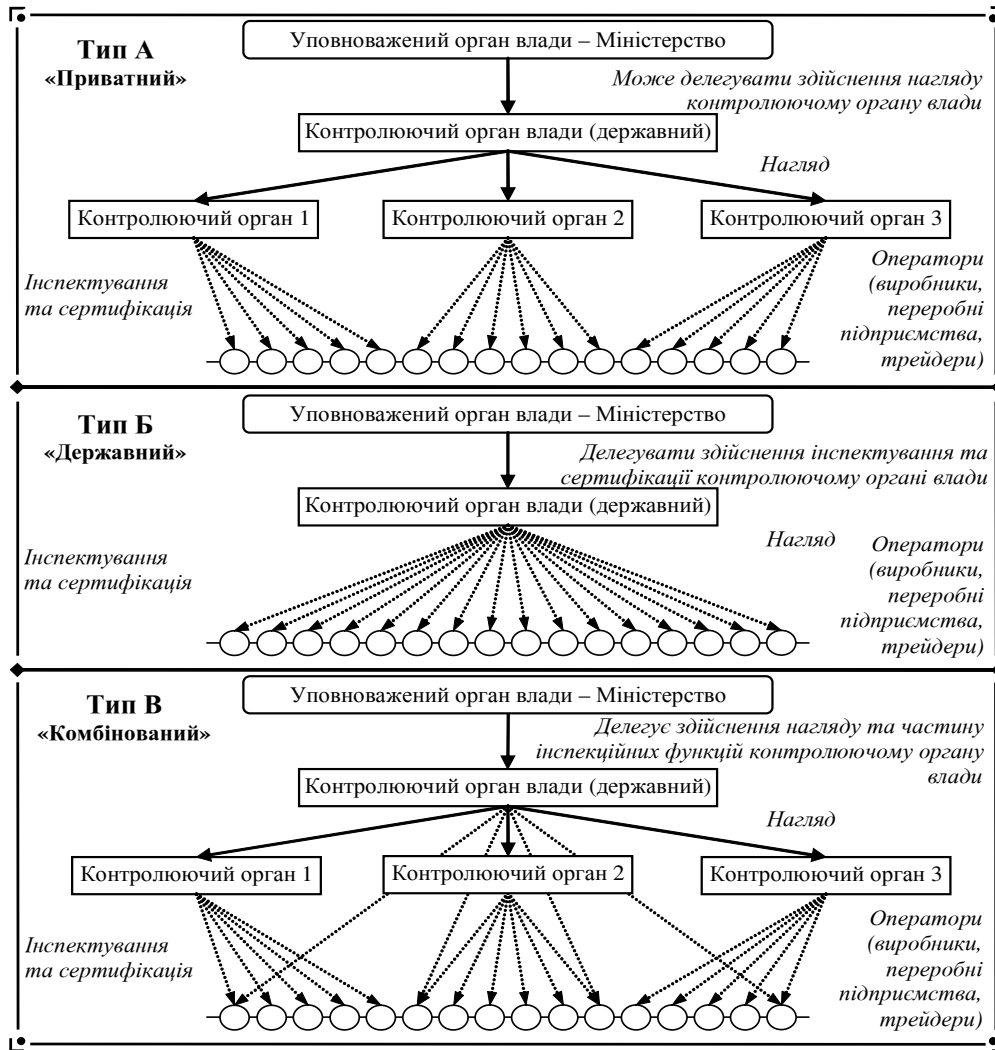

Рис. 1. Типи контролюючих систем у країнах ЄС

Джерело: побудовано автором на основі [4].

МЕТА СТАТТІ

Узагальнення і доповнення теоретичних положень формування системи сертифікації органічної продукції та обґрунтування напрямів її розвитку на основі врахування національної нормативно-правової бази, спрямованого на підвищення ефективності діяльності виробників органічних сільськогосподарських продуктів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

З латинської мови сертифікація перекладається "зроблено правильно". Коріння її виникнення сягають доби Стародавньої Греції, незважаючи на те, що на перший погляд здається, що сертифікація з'явилася зовсім недавно. Як системне явище сертифікація з'явилася набагато пізніше в Німеччині, де в 1920 році Німецьким інститутом стандартів був затверджений знак відповідності своїм стандартам DIN. На сьогоднішній день сучасний світ дуже важко уявити без сертифікації, бо сертифікація — це процес підтвердження відповідності послуг і товарів вимогам з якості та безпеки.

Визначальним фактором товарної політики на продовольчому ринку є якість, оскільки вона — основа конкурентоспроможності продукції, забезпечує корисність і здатність задовольняти конкретні потреби споживачів. В ідеалі на продаж мають надходити продовольчі продукти тільки високої якості, які відповідають усім необхідним вимогам. Однією з таких вимог є екологічна безпека продуктів харчування, а основним інструментом гарантування якості вважається сертифікація продукції [1, с. 60]. В Україні створено систему сертифікації продукції УкрСЕПРО, функціонування якої спрямоване на забезпечення належного рівня якості. З 1994 р. введено обов'язкову сертифікацію для великої кількості товарів і послуг, серед них і продукти харчування. За визначенням УкрСЕПРО, сертифікація — це процедура, за допомогою якої третя сторона дає письмову гарантію, що продукція, процес чи послуга відповідають заданим вимогам.

На нашу думку, справедливо зазначає Берлач Н.А., що "органічне сільське господарство — це серти-

Таблиця 1. Сертифікаційні органи, що сертифікують органічне виробництво в Україні

№	Назва сертифікаційного органу	Країна	Код сертифікаційного органу	Напрямок сертифікації		
				I	II	III
1	Органік Стандарт	Україна	UA-BIO-108	+	+	+
2	Institute for Marketecology (IMO)	Швейцарія	UA-BIO-143	+	+	+
3	Ecocert SA	Франція	UA-BIO-154	+		
4	Austria Bio Garantie GmbH	Австрія	UA-BIO-131	+		
5	Control Union Certifications	Нідерланди	UA-BIO-149	+		+
6	Ekolojik Tarim kontrol Organizasyonu	Туреччина	UA-BIO-109	+		+
7	CERES Certification of Enviromental Standards GmbH	Німеччина	UA-BIO-140	+	+	+
8	Abcert AG	Німеччина	UA-BIO-137	+		+
9	Lacon GmbH	Німеччина	UA-BIO-134	+		
10	QC&I GmbH	Німеччина	UA-BIO-153	+		+
11	Bioagicert S.r.l.	Італія	UA-BIO-132	+		+
12	Instituto Certificazione Etica e Ambientale	Італія	UA-BIO-115	+		+
13	Suolo e Salute srl	Італія	UA-BIO-150	+		

Примітка: I — рослинництво; II — тваринництво; III — продукти переробки.
Джерело: сформовано автором на основі [6].

фікована система ведення аграрного виробництва, яка використовує енерго- та ресурсоощадливі технології і базується на мінімальному використанні механічного обробітку ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва генетично модифікованих організмів та має на меті забезпечення суспільства здоровими та якісними продуктами харчування, а також збереження та покращення стану навколишнього природного середовища" [2, с. 20].

Головною специфікою сертифікації органічного виробництва є суворий і постійний контроль усіх етапів органічного виробництва від поля і до столу. Тобто сертифікується не кінцевий продукт, а весь процес виробництва органічної продукції. У світовій практиці набула широкого використання гарантійна система контролю, яка складається з двох складових, а саме:

1) інспекція — виїзна планова перевірка сільськогосподарського підприємства на відповідність його діяльності до вимог стандартів органічного виробництва;

2) сертифікаційний процес — оцінка та перевірка інспекційних документів, виконання вимог попереднього року та прийняття сертифікаційного рішення.

Система сертифікації сприяє довірі споживачів до органічного виробництва та органічної продукції. Вона надає органічному агровиробництву особливого визначення та робить легшим вихід органічної продукції на ринок [3, с. 65]. Право проводити сертифікацію мають не лише державні

органи а й приватні, для прикладу, країнах Європи функціонують три типи контролюючих систем (рис. 1).

Міжнародною організацією, яка розробляє нормативи і здійснює контроль за дотриманням правил сертифікації акредитованими національними організаціями є IFOAM (Internenational Federation of Agrikulture Movement). Продукція не може бути визнаною як "органічна", якщо вона не сертифікована органом, акредитованим у IFOAM і не має права експортуватись за кордон як така. Норми IFOAM складаються із Базових стандартів IFOAM для системи органічного виробництва та переробки, а також Принципів IFOAM для акредитації органів сертифікації органічного виробництва та переробки. Акредитація IFOAM на основі даних стандартів здійснюється некомерційною, незалежною інституцією — Міжнародною організацією акредитації органічного виробництва IOAS [5, с. 22—28].

Згідно з Принципами IFOAM для акредитації органів сертифікації органічного виробництва та переробки необхідно відповідати наступним критеріям:

— орган сертифікації повинен мати чітку політику і відповідну процедуру, яка б враховувала б потреби та запити представників торгівлі і споживачів на продукти;

— рішення про створення органу сертифікації чи рішення, стосовно процесу сертифікації не повинні бути пов'язані із комерційними чи фінансовими інтересами;

Таблиця 2. Перелік стандартів, за якими проводиться сертифікація органічної сільськогосподарської продукції в Україні

Назва стандарту	Характеристика стандарту
EU Organic	Відповідають Постанові Ради ЄС №834/2007 та Постанові Комісії ЄС №889/2008, які визнаються у країнах Європейського Союзу та є необхідними для отримання доступу на їх експортно-імпорتنний ринок
NOP (National Organic Program)	Закріплені у Департаменті сільського господарства США, є обов'язковими для імпорту та експорту органічної продукції в США
JAS	Відповідають вимогам японського Міністерства сільського, лісового і рибного господарства (MAFF), встановлюють критерії для виробництва й імпорту органічних продуктів в Японії
Bio Suisse	Визначені швейцарською організацією натурального сільського господарства, яка використовує власні стандарти сертифікації і є власником марки Knospe, необхідні для реалізації органічної продукції в Швейцарії під маркою BIO SUISSE Knospe
Naturland	Торгівельні стандарти добровільної додаткової сертифікації та експертизи, розроблені Асоціацією органічного сільського господарства Naturland (Німеччина)
Demeter	Використовуються для продукції біодинамічного фермерського господарства, повне дотримання правил контролюється Об'єднанням підприємств Demeter (Німеччина) з обов'язковим щорічним біо-контролем ЄС
Soil Association	Одні з найперших стандартів, розроблені Soil Association Certification Ltd (Великобританія), використовуються у межах Європи
KRAV	Адаптовані компанією KRAV (Швеція) базові стандарти IFOAM, виконують стандарти ЄС для органічного виробництва відповідно правил ЄС №834/2007, №889/2008 і №967/2008. У деяких випадках є суворішими, ніж стандарти ЄС, охоплюють нові галузі сертифікації: ресторани, заклади громадського харчування, риболовлю, текстиль
БІОЛан	Розроблені на основі Постанови Ради Європи № 2092/91 та Стандартів Асоціації Швейцарських організацій виробників органічної продукції робочою групою в складі спеціалістів українсько-швейцарського проекту «ЕкоЛан Україна». Використовується органічними виробниками та переробниками для просування органічних продуктів на внутрішньому ринку України. Сертифікацію має право здійснювати лише ТОВ «Органік Стандарт»

Джерело: сформовано автором за [8; 9].

— консультаційні послуги органами сертифікації не надаються, так само як і поради стосовно подолання виявлених невідповідностей за результатами попередньої оцінки продукції;

— аналізи по відбору зразків на тестування повинно здійснюватись компетентними спеціалістами лабораторії;

— за результатами перевірки органом сертифікації повинен складатись звіт встановленого формату зі зручною структурою, що сприятиме здійсненню об'єктивного та зрозумілого аналізу системи виробництва;

— рішення про надання оператору статусу сертифікованого приймається органом сертифікації, а не органом контролю та перевірки;

— сертифікаційний орган має право видавати договірні сертифікати;

— оператори, які тільки подали заявку на проходження сертифікації, повинні пройти процедуру перевірки до того, як було розпочато процес сертифікації;

— у документах повинні міститись усі етапи процедури використання сертифікаційної марки чи сертифікату, а також юридичні заходи у разі порушень;

— мінімальні порушення є причиною повного припинення процесу сертифікації [5, с. 93 — 114].

На вітчизняному ринку сертифікаційних послуг присутні 13 акредитованих компетентних сертифікаційних органів, які сертифікують за різними напрямками і стандартами, відповідно до вимог країн, на ринок яких планується поставлятися

продукція. Виробники добровільно проходять процес сертифікації обираючи один із представлених (табл. 1).

У зв'язку з тим, що в Україні відсутні державні стандарти сертифікації органічного агровиробництва, вітчизняні виробники органічної продукції сертифікують продукцію за іноземними або ж приватними стандартами (табл. 2). На даний час в Україні розроблено приватні стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування сільськогосподарської продукції і продуктів харчування "БІОЛан" та ТОВ "Органік стандарт", яке включене до переліку контролюючих органів, що визнані Європейською Комісією та виступає першим українським сертифікаційним органом, що проводить сертифікацію органічного виробництва в Україні за стандартами ЄС [7].

Основним міждержавним договором, який регламентує якість та безпеку продовольства у світі (у тому числі в сфері міжнародної торгівлі) є Кодекс Аліментаріус (Codex Alimentarius), розроблений Всесвітньою організацією охорони здоров'я спільно з ФАО і прийнятий у 1962 р. За попередні роки базові принципи Кодексу були доповнені й уточнені чотирма тисячами стандартів, рекомендацій і методик з усього спектру питань (специфіка окремих видів продукції, маркування, харчові добавки тощо). У червні 1999 р. Комісія Кодексу Аліментаріусу прийняла "Основні регулюючі принципи виробництва, переробки, маркування та торгівлі органічною продовольчою продукцією", підготовлені у співпраці з IFOAM. Ме-

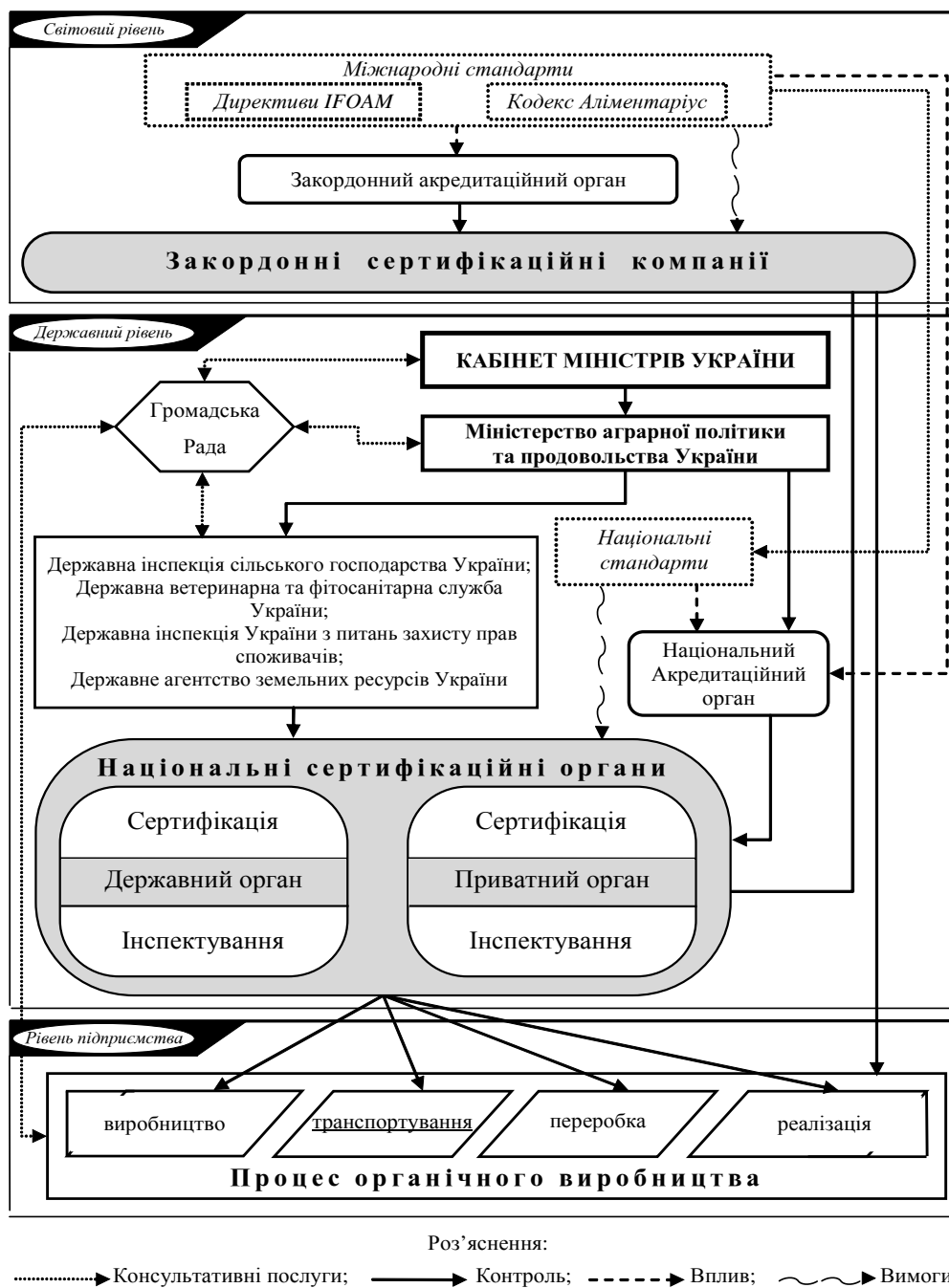

Рис. 2. Структурно-функціональна схема органічної сертифікації в Україні

Джерело: власна розробка автора.

тою цього документа було визначення основних напрямів розвитку державного регулювання ринків органічної продукції на національному рівні для створення умов щодо гармонізації міжнародної торгівлі для захисту прав споживачів [10, с. 132].

Кожна держава, що визнає Кодекс Аліментаріус у сфері виробництва та маркетингу органічно вироблених продуктів харчування, повинна створити уповноважену інституцію, що здійснювала б нагляд за органами сертифікації або органами державної влади. У разі відсутності уповноваженого органу чи державної програми в країні,

що експортує продукцію, країна — імпортер може звернутись до третьої сторони як до органу акредитації. Тому створення сертифікаційного органу зберігає кошти в державі.

Необхідність формування вітчизняної системи сертифікаційних інституцій нині зумовлена високою вартістю послуг представництв іноземних органів сертифікації, що, за відсутності державної підтримки українських агро виробників, призводить до зростання їх витрат та скорочення експортних можливостей. Для повноцінного функціонування сертифікаційних інститутів в Україні вважаємо законодавчо закріпити зміша-

ну (державно-приватну) систему організації сертифікації. Це, з одного боку, вимагатиме жорсткого контролю за діяльністю приватних органів сертифікації, проте з другого — дасть змогу уникнути державного монополізму та бюрократії.

Значна важливість полягає також у забезпеченні необхідних умов, які дозволили б створити систему українських приватних (недержавних) органів сертифікації, що зможуть конкурувати з іноземними компаніями, які діють в Україні. Основною характеристикою недержавного органа сертифікації має бути його авторитетність та рівень визнання серед міжнародної спільноти. Адже від цього залежить і можливість його еквівалентності національним стандартам у інших країнах [11].

В Україні уже розпочато формування вітчизняної системи сертифікації. Робочою групою в складі спеціалістів швейцарсько-українського проекту "ЕкоФінЛан" та Асоціації "БІОЛан Україна" було розроблено стандарти "БІОЛан". В їх основу покладено Базові Стандарти Міжнародної федерації органічного сільського господарства (IFOAM), Постанову Ради (ЄЕС) № 834/2007, а також Стандарти БІО СВИСС (Асоціації Швейцарських організацій виробників органічної продукції). Однак для формування системи сертифікації органічної продукції необхідно створити спеціальний акредитуючий орган, який би і видавав спеціальні ліцензії на проведення сертифікації виробників органічної продукції як державним, так і недержавним структурам. Вважаємо, що такий акредитуючий орган, без сумніву, повинен бути державним, адже відповідальність, що буде на ньому лежати — беззаперечна.

Розкриваючи сутність діяльності акредитуючого органу, додатково зауважимо на необхідності забезпечення рівного доступу як державних, так і приватних сертифікаційних установ до можливості надання їм відповідної ліцензії. Адже створення переваг для однієї зі сторін і додаткових перепон для іншої заперечуватиме існування одного з основних принципів ринкових відносин — свобода конкуренції та багатоманітності форм власності.

Виходячи з цього, для урядових структур постає завдання щодо створення спеціального державного органу, до компетенції якого входила б акредитація сертифікаційних установ, контроль за їх діяльністю, створення національних стандартів визнання продукції органічною, координація діяльності громадських організацій в цій сфері, ведення єдиної державної інформаційної політики в цій сфері.

Для ефективної діяльності органічного ринку в Україні, ми пропонуємо наступну структурно-функціональну схему органічної сертифікації в Україні (рис. 2). Ми вважаємо, що дана схема перш за все призначена зробити сертифікацію органіч-

них підприємств більш доступною (дешевшою в порівнянні із іноземною), що в свою чергу призведе до стимулювання розвитку органічного сільського господарства в Україні.

Розбудовуючи на державному рівні систему сертифікації органічного продовольства, необхідно пам'ятати про реалізацію економічного та нормативно-правового протекціонізму вітчизняного органічного сільського господарства, що повинно реалізовуватися в політиці держави, направленої на захист власного виробництва органічного продовольства. В даному випадку необхідно зауважити на нормативно-правових методах захисту власного виробника, такими можуть бути встановлення додаткових процедур сертифікації, експертиз (внутрішній ринок), а також підписання й ратифікація міжнародних договорів, та гармонізація міжнародного законодавства, що стосується українських виробників органічної продукції.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для успішного розвитку органічного сільського господарства в Україні в першу чергу потрібна чітка державна урядова політика. З січня 2014 року в Україні набув чинності підписаний 3 жовтня 2013 Закон України № 425-VII "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини". Законом визначаються правові та економічні засади виробництва і обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за цією діяльністю, спрямованою на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування відповідного ринку, поліпшення основних показників стану здоров'я населення, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання ґрунтів, забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів, а також забезпечення впевненості споживачів у продуктах і сировині, маркованих як органічні.

Створення національної системи сертифікації, а також прийняття управлінських рішень у сфері органічного виробництва неможливе без вивчення існуючих систем міжнародних стандартів в даній області і повинна бути спрямована на встановлення міжнародної еквівалентності гарантійної системи. Розробка вітчизняної національної систем акредитації і маркування та їх реєстрація на міжнародному рівні дозволять позиціонувати органічну продукцію перед споживачем, створити попит на дану продукцію шляхом організації просвітницької діяльності та проведення широкомасштабної інформаційної кампанії (наприклад, соціальної реклами), сприяти міжнародному партнерству в області екологічної сертифікації та маркування, а це в свою чергу сприятиме збільшенню експортного потенціалу органічної продукції.

Література:

1. Милованов Є.В. Розвиток ринку органічних продуктів у Швейцарії / Є.В. Милованов, О.В. Рудницька // Науковий вісник НАУ. — 2004. — Вип. 76 — С. 59—64.
2. Берлач Н.А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи): автореф. дис. на здобуття ступеня доктора юрид. наук: 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Н.А. Берлач. — К., 2010. — 34 с.
3. Чайка Т.А. Состояние рынка органической продукции Украины и его потенциал / Т.А. Чайка // Вестник Рязанского государственного агротехнологического университета имени П.А. Костычева. — 2011. — № 4 (12). — С. 63—67.
4. Урбан І. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства [монографія] / Іржі Урбан, Беате Хубер, Кароліна Дитрова, Наталія Прокопчук та ін. — Київ, 2013. — 122 с.
5. ДОВІДНИК міжнародних стандартів для органічного агровиробництва / Навчально-координаційний центр сільськогосподарських дорадчих служб; За ред. Капштика М.В. та Котирло О.О. — К.: СПД Горобець Г.С., 2007. — 356 с.
6. Україна — Органік бізнес-довідник: монографія / Ред. Прокопчук Н. та ін. — Київ: FiBL, 2013. — 134 с.
7. Стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування сільськогосподарської продукції і продуктів харчування "БІОЛАН" від 26.09.2006 р. / Розроб. С. Горбань, В. Діхтярука, В. Геневського та ін. / Міжнародна громадська організація "Асоціація учасників біовиробництва "БІОЛАН Україна", 2006 р. — 75 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.organicstandard.com.ua/files/standards/ua/biolan>
8. Чайка Т.О. Розвиток органічного виробництва в аграрному секторі економіки / Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 / Миколаївський державний аграрний університет. — М., 2012. — 20 с.
9. Стандарти органічного сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.organicstandard.com.ua>
10. Рудницька О.В. Передумови становлення ринку органічної продукції в Україні // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2007. — Вип. 3 (42). — С. 130—135.
11. Бойко Є.О. Органічне виробництво — шлях до євроінтеграції України / Є.О. Бойко // Регуляторні механізми у сфері виробництва та споживання продовольчих товарів в умовах інтеграційних процесів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25 червня 2010 р., Миколаїв. / Миколаїв: Миколаївська філія Європейського університету, 2010. — С. 36—38.

12. Гуцаленко О.О. Формування ціни на органічну продукцію / О.О. Гуцаленко // Економіка АПК. — 2013. — № 11. — С. 57—60.

References:

1. Mylovanov, E.V. and Rudnytska, O.V. (2004), "Market development of organic products in Switzerland", *Naukovyj visnyk NAU*, vol. 76, pp. 59—64.
2. Berlach, N.A. (2010), "The development of organic agriculture in the direction of Ukraine (legal and administrative framework)", Ph.D. Thesis, *Administrative Law and Procedure; financial law; information law*, National Academy of Internal Affairs Kyiv, Ukraine.
3. Chaika, T.A. (2011), "State of the market for organic products in Ukraine and its potential", *Vestnik Rjazanskogo gosudarstvennogo agrotexnologicheskogo universiteta imeni P.A. Kostycheva*, vol. 4 (12), pp. 63—67.
4. Urban, I. (2013), *Mozhlyvosti derzhavnoi pidtrymky dlia rozvytku orhanichnoho sil's'koho hospodarstva* [Features of state support for the development of organic agriculture], *Naukova dumka*, Kyiv, Ukraine.
5. Kapshtyk, M.V. and Kotyrlo, O.O. (2013), *DOVIDNYK mizhnarodnykh standartiv dlia orhanichnoho ahrovyrobnytva* [DIRECTORY international standards for organic agricultural production], SPD Horobets' H.S, Kyiv, Ukraine.
6. Prokopchuk, N. (2013), *Ukraina — Orhanik biznes-dovidnyk* [Ukraine — Organic Business Directory], FiBL Kyiv, Ukraine.
7. The official site of "BIOlan" (2014), "Standards for organic agricultural production and labeling of agricultural products and foodstuffs of "BIOlan" available at: <http://www.organicstandard.com.ua/files/standards/ua/biolan>
8. Chaika, T.O. (2006), "The development of organic production in the agricultural sector", Ph.D. Thesis, Mykolayiv State Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine.
9. The official site of "BIOlan" (2014), "Standards for organic agricultural production and labeling of agricultural products and foodstuffs" available at: <http://www.organicstandard.com.ua>
10. Rudnytska, O.V. (2007), "Background of market organic produce in Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia*, vol. 3 (42), pp. 130—135.
11. Boyko, E.O. (2010), "Organic production — the path to European integration of Ukraine", *Rehuliatorni mekhanizmy u sferi vyrobnytstva ta spozhyvannia prodovol'chykh tovariv v umovakh intehtratsijnykh protsesiv* [Regulatory mechanisms in the production and consumption of food in terms of the integration process], *Mykolaiv*, Ukraine, pp. 36—38.
12. Hutsalenko, O.O. (2013), *Formation prices for organic products* "Ekononika APK", vol. 11. pp. 57—60.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2014 р.